

РОЗВИТОК САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ЕКОНОМІКИ ЯК ОСНОВА ПОДАЛЬШОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА

Стаття присвячена проблемі розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх викладачів економіки у процесі професійної підготовки в університеті. Проаналізовано поняття «самоосвіта» та «самоосвітня діяльність». Обґрунтовані основні етапи формування та розвитку самоосвітньої компетентності майбутнього викладача економіки: адаптаційний, етап накопичення особистісного досвіду самоосвітньої діяльності та власне етап оволодіння самоосвітньої компетентності, кожний з яких орієнтований на розвиток вмінь студентів, необхідних для організації пізнавально-пошукової та самоосвітньої діяльності. Встановлено місце та значення самоосвітніх умінь у здійсненні подальшої самоосвітньої діяльності та професійному самовдосконаленню спеціаліста.

Ключові слова: самоосвітня компетентність, самоосвіта, самоосвітня діяльність, самостійна робота, професійна підготовка майбутніх викладачів економіки.

Постановка проблеми. Якісні зміни в економічній і науково-технічній сфері, входження України у світовий економічний та освітній простір визначають об'єктивну потребу кардинального реформування процесу підготовки фахівців у різних сферах діяльності. В даний час на ринку праці склалася ситуація, яка свідчить про те, що тільки компетентні, самоорганізовані та ініціативні фахівці, здатні самовдосконалюватися як у професійному, так і в особистісному плані, є конкурентоспроможними і найбільш затребуваними [2].

Випускник освітнього закладу, що не володіє самоосвітніми вміннями не може вважатися підготовленим до життя та професійної діяльності. Оволодіти компетентністю можна лише при самостійному пошуку знань, в процесі самоосвітньої діяльності. Дана проблема особливо гостро стоїть у вирішенні завдань організації самоосвіти студентів в умовах навчання у вищому навчальному закладі та представлення самоосвітньої діяльності як невід'ємної і природної складової частини їх способу життя.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблему формування самоосвітньої компетентності досліджували такі вчені, як: Н. Бухлова, М. Кузьміна, Н. Кубракова, П. Осипов, Н. Половникова та ін. Підходи до розвитку самоосвітньої діяльності викладачів були розглянуті в працях А. Козакової, О. Олійника, В. Радкевич, А. Хуторського, Л. Шевчук та ін. Проблема розвитку в студентів самоосвітніх вмінь і навичок розглядається в роботах таких науковців, як: Л. Білоусової, Н. Воропай, О. Кисельової, Л. Теплих, Т. Яковець. Особливу увагу дослідники приділяли готовності до самоосвіти і пошукам шляхів для її формування (С. Мельника, Г. Серікова, А. Трофименка та ін.).

Водночас аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про недостатню розробку теоретичних засад розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх викладачів економіки, що негативно позначається на процесі їх професійної підготовки та майбутньої професійної діяльності в цілому.

Метою статті є аналіз проблеми розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх викладачів економіки в процесі їх професійної підготовки у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день одним з провідних підходів до підготовки сучасних, висококваліфікованих фахівців є компетентнісний підхід. Основною метою якого в освіті є формування здатності до самоосвітньої діяльності, а організаційною основою освітнього процесу в рамках даного підходу є самостійна навчальна діяльність (створення умов для формування у студентів досвіду самостійного вирішення різних проблем) [4].

На думку А.В. Хуторського, метою освітньої діяльності в контексті компетентнісного підходу є оволодіння освітньою компетенцією, яка являє собою «сукупність смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності здійснення особистісно і соціально значущої продуктивної діяльності» [4].

Однак слід розрізнити поняття «самостійна робота», «самоосвітня діяльність» і «самоосвіта». Принципова відмінність понять «самостійна робота» і «самоосвітня діяльність» полягає в тому, що самостійна робота студента, в основному, спонукається і управляється ззовні, а самоосвітня діяльність – внутрішніми мотивами, що виходять за рамки навчальних.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з даного питання, вченими не завжди чітко розділяються поняття «самоосвіта» та «самоосвітня діяльність». Часто вони визначаються як синоніми, деякі дослідники поділяють дані поняття на підставі процесів, вимірюють їх обсяг і рівень самостійності. Якщо цілями самоосвіти є процеси самовдосконалення, самовиховання, саморозвитку, то метою самоосвітньої діяльності – самонавчання, тобто повністю або частково самостійне придбання знань, умінь і навичок, які зазвичай пов'язують з процесом навчання (К. Бабанський, А. Громцева, Ю. Калугін, Ю. Коллоткин, І. Лернер, А. Смолкін, Н. Тализіна та ін.).

На основі аналізу різних точок зору з даного питання (В. Бондаревського, А. Найна, Р. Серікова, Р. Коджаспировой, Б. Матюнина, Т. Борисової) ми дійшли висновку, що основними характеристиками самоосвітньої діяльності (самоосвіти) виступають: 1) самостійність; 2) організованість; 3) цілеспрямованість; 4) систематичність; 5) багатоаспектність, множинність; 6) індивідуалізація; 7) зв'язок з безперервною освітою; 8) суб'єктність [5].

Розглядаючи дані ознаки, можна зазначити, що самостійність – це не тільки якість особистості, що характеризує певною мірою її автономність, але і перш за все необхідна умова і результат навчальної самостійної діяльності. Організованість характеризує можливість суб'єкта самому планувати, контролювати і оцінювати свою діяльність, тобто займатися самоорганізацією, самооцінкою і самоконтролем своєї життєдіяльності. Цілеспрямованість полягає в наявності прогностичних умінь самостійного визначення цілей та вибору шляхів їх вирішення. Систематичність, багатоаспектність, зв'язок з неперервною освітою визначають самоосвітню діяльність як відображення потреби, можливості і готовності здійснювати діяльність щодо самостійного придбання знань, досвіду тощо. Дана система являє собою не що інше, як навчальну самостійну діяльність, спрямовану на неперервну самоосвіту. А суб'єктність як особливість самоосвітньої діяльності характеризує собою особистісний рівень розгляду самостійної навчальної діяльності. Таким чином, самоосвітня діяльність – це такий вид навчальної діяльності, у якому студент діє як суб'єкт, який реалізує повністю самостійну навчальну діяльність в процесі самонавчання. Отже, в основі самоосвітньої діяльності лежить, насамперед, навчальна самостійна діяльність. Більш того, самоосвіта, на наш погляд, є вищим рівнем сформованості навчальної самостійної діяльності.

Формування самоосвітньої компетентності розглядається як процес і результат розвитку особистості студента під впливом зовнішніх умов, не має кінцевих обрисів і триває впродовж усього життя людини. Однак, на відміну від розвитку особистості, її формування усвідомлюється самою особистістю і пов'язано з появою в структурі особистості нових, раніше відсутніх якостей.

Розвиток даної компетентності має велике значення в будь-якому вигляді освітньої (науково-дослідної, проектної, творчої тощо) і професійної діяльності. Особливо гострою стає ця проблема тоді, коли цей вид діяльності тільки формується. Самоосвітня компетентність розглядається сьогодні як важлива професійна якість. Для того щоб спеціаліст міг підтримувати високий рівень своєї кваліфікації, він повинен бути учасником безперервної освіти. Тому перед вищими навчальними закладами стоїть завдання створення необхідних умов та розробки ефективних засобів розвитку самоосвітньої компетентності студентів, необхідно, щоб потреба в самоосвіті перейшла у контекст проблем студента, стала основою розвитку особистісного досвіду студента [3].

Проаналізувавши різні підходи до розуміння компетенції та компетентності (А. Агапов, В. Гришина, Е. Зеєр, В. Зимня, А. Міт'яєва, А. Павловська, А. Петров, А. Хуторський, С. Шишов та ін.), можна відзначити, що в загальному сенсі компетентність являє собою інтегровану особистісну якість, яка забезпечується емоційно-ціннісним ставленням до саморозвитку та самоосвітньої діяльності, системою знань про планування і реалізацію самоосвітньої діяльності, про способи самовиховання; суб'єктно-особистісним досвідом продуктивного вирішення проблем розвитку, розробки і реалізації моделей підготовки студентів до самоосвітньої діяльності; готовністю до безперервного саморозвитку якостей професіонала, самовдосконалення, самоосвіти в галузі майбутньої професії [1].

Структура самоосвітньої компетентності являє собою цілісний інтегративний конструкт, що включає в себе мотиваційний, рефлексивний, емоційно-вольовий, когнітивний, операційно-діяльнісний компоненти [5]. На підставі виділених компонентів і ознак можна визначити критерії, які є узагальненими показниками формування самоосвітньої компетентності у студентів: ціннісно-смысловий, рефлексивний, володіння досвідом саморегуляції і самоорганізації, володіння досвідом самонавчання.

Самоосвітня компетентність формується на основі набуття досвіду самостійних проб і досягнень у самоосвітній діяльності, вироблення власної індивідуальної системи навчання, переходу від копіювання зразків до вироблення власної моделі, включення самоосвіти в спосіб життя студента.

Процес формування та розвитку самоосвітньої компетентності включає наступні етапи: адаптаційний етап; етап накопичення особистісного досвіду самоосвітньої діяльності; власне етап оволодіння самоосвітньої компетентності [3].

Основною метою адаптаційного етапу є актуалізація мотивів і пошук сенсу в самоосвітній діяльності. Формування досвіду самоосвітньої діяльності починається з найпростіших спроб самостійного цілепокладання та реалізації освітніх намірів, які потім виростають у власну самоосвітню систему спеціаліста. Засобами актуалізації мотивів самоосвітньої діяльності є поле життєвих і професійних проблем; суб'єктивні переживання студентами навчальних ситуацій, можливість вільного вибору завдань, оцінка своєї готовності до вибору освітньої мети.

Етап накопичення особистісного досвіду полягає у вдосконаленні досвіду студентів в самоосвітній діяльності. Даний досвід студента служить найважливішим джерелом навчального пізнання. Педагог виконує не роль «фільтра», що пропускає через себе навчальну інформацію, а роль помічника в роботі студента. В ідеалі педагог стає організатором самостійного навчального пізнання студентів; їх взаємодія з навчальним матеріалом, один з одним і викладачем будується як одне з джерел інформації. Тут програма дій та інформація ускладнюються, стають більш розгалуженими, диференційованими, що забезпечує моделювання реальних самоосвітніх ситуацій.

На третьому етапі оволодіння самоосвітньої компетентності відбувається становлення сталого сенсу самоосвіти. Система самоосвітньої діяльності включається в образ життя майбутнього фахівця,

стає домінуючою потребою і основним елементом особистісного досвіду студента, хоча до цього рівня доходить в сучасних умовах порівняно невелика група студентів.

Таким чином, зміст процесу розвитку самоосвітньої компетентності студента спрямований на поглиблення і систематизацію знань про самоосвітню діяльність як систему, вдосконалення професійних умінь (діагностичних, аналітичних, прогностичних, організаторських, рефлексивних та ін.) у виконанні вищезгаданої діяльності, на здійснення проектування і в тому числі на накопичення особистісного досвіду в галузі освіти і самоосвіти, з урахуванням перенесення цього досвіду в майбутню професійну діяльність [5].

Висновки. Процес формування самоосвітньої компетентності у майбутніх викладачів економіки є неперервним і здійснюється протягом всієї професійної діяльності фахівця, а не лише у межах професійної підготовки у вищому навчальному закладі. Проте саме в процесі навчання в університеті в студентів необхідно сформувати базові вміння та компоненти, що є складовими даної компетентності задля здатності студентів у майбутньому здійснювати процес самовдосконалення. Процес професійної підготовки майбутніх викладачів економіки спрямований на формування вмінь студентів усвідомлено і самостійно працювати з навчальним матеріалом та науковою інформацією, а також готовності підвищувати власну кваліфікацію у майбутньому.

Використані джерела

1. Воропай Н.А. Формування самоосвітньої компетентності у майбутніх початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій: дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика проф. освіти» / Н.А. Воропай; Херсонський держ. ун-т. – Херсон, 2011. – 240 с.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И.А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем подготовки специалистов, 2004.
3. Теплых Л.В. Развитие самообразовательной деятельности студентов младших курсов вуза: На материале дисциплин гуманитарного цикла: дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Л. В. Теплых. – Казань, 2005. – 204 с.
4. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
5. Чеботарева Е.С. Самообразовательная компетентность будущих специалистов как критерий его качества подготовки [Электронный ресурс] / Е.С. Чеботарева // Ученые записки: электронн. науч. журнал Курского гос. ун-та. – Курск: Изд-во КГУ, 2008. – № 5. – Режим доступа к журн.: <http://www.scientific-notes.ru>.

Kucheriava K.

THE DEVELOPMENT OF SELF-EDUCATIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE LECTURERS OF ECONOMICS AS A BASIS FOR FURTHER SELF-IMPROVEMENT SPECIALIST

Currently, the educational system in Ukraine is being reformed and modernized in order to find effective innovation mechanisms to train highly qualified specialists. One of the most important indicators in the quality of professional training of the modern university graduates is their capacity for continuous professional improvement. It can be achieved through self-education. The vital principle is "lifelong education". It is very important for teachers at schools and universities to master this principle in order to be able to independently and systematically expand their own professional horizons, learn new techniques and innovative learning technologies. Overcoming this challenge requires mastering self-educational techniques by the future lecturers of economics as well as finding effective ways to form it during training.

The article is devoted to the development of self-educational competence of future lecturers of economics that work in the higher education institutions during their training. In the given article the notions «self-education» and «self-educational activity» have been analyzed. The basic stages of formation and development of self-educational competence of future lecturers of economics were distinguished: adaptation, accumulation of personal experience, self-education mastering competencies itself, each of stages focuses on developing skills in students needed for proper cognitive-search and self-education. The formation and of development of self-educational competence of future lecturers of economics is a continuous process, carried out throughout the professional activity of specialists, not only within the training in higher education. However, it is necessary to develop students' basic skills and components of this competence during professional training at university in order students in the future will be able to implement self-development process. The process of future lecturers of economics professional training is aimed at fostering students' skills to work with educational material and scientific information, forming their willingness to improve qualification in the future. In this regard, it's needed to develop the system of methodology used in a learning process for successful implementation of the process of future lecturers of economics self-educational competence formation.

Key words: *self-educational competence, self-education, self-educational activity, independent work, professional training of future lecturers of economics.*

Стаття надійшла до редакції 15.03.2017 р.